

Navid Kermani

IZVANREDNO STANJE

Posebna izdanja

Nakladnik

Naklada LJEVAK, Zagreb

Direktorica

IVANA LJEVAK LEBEDA

Urednica

NADA BRNARDIĆ

Izvršni urednik

BONISLAV KAMENJAŠEVIĆ

traduki

Objavlivanje ovog djela omogućeno je uz potporu književne mreže TRADUKI, čiji su članovi Savezno ministarstvo za Europu, integraciju i vanjske poslove Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, Švicarska zaklada za kulturu Pro Helvetia, KulturKontakt Austria (po nalogu Ureda saveznog kancelara Republike Austrije), Goethe-Institut, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije (JAK), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Lichtenstein, Ministarstvo kulture Republike Albanije, Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije, Ministarstvo kulture i nacionalnog identiteta Rumunjske, Ministarstvo kulture Crne Gore, Ministarstvo kulture Republike Makedonije, Sajam knjiga u Leipzigu i Zaklada S. Fischer.

© of translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

Navid Kermani

IZVANREDNO STANJE

Putovanje u uznemireni svijet

S njemačkoga prevela
ANA NEMEC

LJEVAK

Zagreb, svibanj 2019.

Naslov izvornika

Navid Kermani
AUSNAHMEZUSTAND

Copyright © Verlag C.H.Beck oHG, München 2013, 2015

© za hrvatsko izdanje
Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2019.

ISBN 978-953-355-278-1 (meki uvez)

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 001028634

ISBN 978-953-355-279-8 (tvrdi uvez)

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 001028649

SADRŽAJ

<i>Kairo, prosinac 2006.</i>	11
IZVANREDNO STANJE U RAJU	13
Kašmir, listopad 2007.	13
Brod za stanovanje 1	16
U gradu	17
Brod za stanovanje 2	19
Političari 1 – 4	20
Noću	25
Brod za stanovanje 3	26
Svetište	26
Brod za stanovanje 4	27
Na selu	29
Brod za stanovanje 5	32
Majka	32
Brod za stanovanje 6	33
Ahad Baba	34
U Kašmiru, daleko od Kašmira	35
BEZ TLA POD NOGAMA	37
Između Agre i Delhija, rujan 2007.	37
Formiranje lumpenproletarijata	40
<i>Why complain?</i>	40
Žele zemlju	42

Protjerivanje kao industrijska politika	44
Nebo i tlo	46
Ram Paydiri ne razumije	47
LABORATORIJ	49
Gudžarat, listopad 2007.	49
Idol	52
Na smetlištu	53
U sredini	55
Društvena praksa	57
Budućnost Indije	59
Tamo gdje se mole čak i ateisti	62
Rupa	64
PUTOVANJE K SUFIJIMA	65
Pakistan, veljača 2012.	65
Božji ritam	68
Rat protiv samoga sebe	69
Grob onih koji vole	71
Oče, zaštiti me	72
U rezidencijalnoj četvrti	74
Mir siromašnih	78
Mir, čistoća i red	81
Slavlje	85
Kozmički red	88
TUROBNA NORMALNOST	91
Afganistan I, prosinac 2006.	91
Čovjek se tako malo promijeni	94
Potpuno ludo	95

Dvojica britanskih zapovjednika	97
Humanitarni angažman	99
U Kabulu	101
Gdje je napredak?	104
Majstor Tamim	106
Novi autoput	108
Američki glavni stožer	111
Posjet uredu za izdavanje putnih isprava	113
Cola u mraku	114
GRANICE IZVJESTIVOGA	119
Afganistan II, rujan 2012.	119
Groblje I	122
Zidovi ispred zidova	124
Na sjever	126
Mazar-e Šarif	127
Najbolje mjesto u kraju	128
Iznad sélā	129
U dolini Panjšir	131
Na jug	133
Mirovna konferencija	134
Plemenski vođa I	136
Kandahar	137
Plemenski vođa II	139
Granica izvjestivoga	142
Groblje II	144
USTANAK	147
Teheran, lipanj 2009.	147
Slučajno zajedništvo	150
Dolazak	151
Srijeda	151

Četvrtak	153
Petak	155
Nazad na subotu	160
Nedjelja	164
Noć na ponedjeljak	165
KAD UGLEDATE CRNE ZASTAVE	167
Irak, rujan 2014.	167
I. NADŽAF – U SRCU ŠIJIZMA	170
Sveprisutnost smrti	170
Opasna tema	172
Jedan drugačiji šijizam	177
Kažiprst poput mača	178
Poruka velikog ajatolaha Sistaniya	180
II. BAGDAD – BUDUĆNOST JE PROŠLA	184
Već odavno tridesetogodišnji rat	184
Nargila s Goetheom i Hölderlinom	185
U izmaglici melankolije	188
Kao kod Ali Babe	189
Posljednji kršćanin	190
Ratnik	193
III. KURDISTAN – RAT I ZA NAŠ SVIJET	197
Doslovno preko noći	197
Zašto?	200
Na bojišnicu	201
General	203
NA VRATIMA PAKLA	207
Sirija, rujan 2012.	207
Središte i rub	210
Umjetnici revolucije	213

Dva stajališta	216
<i>Outsourcing</i> strahovlade	217
Proslava blagdana svetoga Ilije proroka	220
Na grobu Ibn Arabija	221
Crno-bijelo razmišljanje	223
Jedinica intenzivnog liječenja	224
Tko zna čitati, taj i čita	226
I MI VOLIMO ŽIVOT	229
Palestina, travanj 2005.	229
U potrazi za Palestinom	232
Bez nade	233
Zid pred suosjećanjem	235
Osobna kapitulacija	237
To su ljudi	238
ŽIVOT ŠTO ON I JEST	241
Lampedusa, rujan 2008.	241
Nedjeljni izletnici	244
Duhovi	245
Ponoć	247
Bivši gradonačelnik	248
Kamp	250
Novi gradonačelnik	253
Opet noću	255
Sa suglasnošću ili bez nje	257
<i>Kairo, listopad 2012.</i>	259

Kairo, prosinac 2006.

Čajana u kojoj sam prije gotovo dvadeset godina bio najmlađi stalni gost proširila se, a da joj to nije naštetilo. Točnije rečeno, nekoliko je dodatnih plastičnih stolica postavljeno u uski prolaz između dviju čađavih kolonijalnih kuća, ali na ovome se mjestu čak i pomicanje stolica može smatrati kulturnom revolucijom. Kako je prirodni smisao za ukus po svemu sudeći zakržljao prije triju ili četiriju desetljeća, napredak u Kairu – Adornovim riječima rečeno – najčešće znači spriječiti napredak. Poslije jedan-dva sata u noći u čajanu energično banu najumornije prostitutke Kaira, na posljednju Colu ili prvu mušteriju, dok Um Kulsum¹ kao i svaku noć pjeva o „onim danima“. Čar čajane, kao uostalom svih gostionica širom svijeta koje su zaslužile to ime, leži u tome da ovdje ništa nije usklađeno, a baš je igrom slučaja sve skladno, i uređenje i dekor koji su vjerojatno već prilikom otvaranja lokala bili istrošeni, ljubazno osoblje koje ipak naplaćuje previše, najuvježbaniji arapski orkestri u najraštimanijim zvučnicima, muškarci koji se, kartajući i igrajući društvene igre, pretvaraju u dječake, žene koje se isto tako pretvaraju da su još mlade i nadasve smijeh, glasan, grohotan, hrapav, piskutav, promukao, zlurad, autoironičan, lopovski, prepreden, dobronamjeran, praštajuć smijeh kakav se u Kairu čuje češće nego i u kojem drugom gradu, a u Kairu nigdje tako često kao u samo jednoj večeri u čajani. Srećom, još se čuje, moram to napisati, jer uoči svakog povratka strahujem da je vila koja svime ravna možda nestala. Samo jedna natuknica u vodiču bila bi za to dovoljna ili pak novinsko upozorenje nekog od novih zelota

1 Um Kulsum – egipatska pjevačica i glumica, u arapskom svijetu smatra se jednom od najslavnijih pjevačica 20. stoljeća, a dosegla je i svjetsku slavu (op. prev.)

koji evociraju nešto što nikada nije ni postojalo jer puritanizam, za razliku od prostitucije, nije dio tradicije Kaira. Nevjerojatno je da bi se simfoniju kakva je čajana danas još uopće moglo skladati. Tâ ona i nije bila skladana, ona je jednostavno bila relikvije već prvoga dana. Za moju kćer koja se želi fotografirati sa svojim rođendanskim poklonom za sliku se namještaju svi gosti lokala i cjelokupno osoblje, uključujući i vlasnike okolnih trgovina. Potom glavni konobar fotografira oca i kćer. Već samim time dvadesetogodišnje se putovanje isplatilo.

**IZVANREDNO STANJE
U RAJU**

Kašmir, listopad 2007.

*Baltičko
more*

Crno more

Sredozemno more

● Köln

● Lampedusa

● Damask

● Jeruzalem

● Kairo

Aralsko jezero

Kaspijsko jezero

● Teheran

● Dahuk

● Bagdad

● Nadžaf

● Kabul

● Srinagar

● Lahore

● New Delhi

● Ahmedabad

KINA

Sjeverni teritorij

Pakistansko-kineska granica određena 1963.

● Gilgit

Jammu

Linija kontrole uspostavljena 1949.

● Peshawar

■ Islamabad

● Srinagar

Kašmir

● Shukur

● Kargil

● Leh

Kaschmiral

Ladakh

PAKISTAN

● Jammu

Crveno more

● Lahore

● Amritsar

INDIJA

● Dharmasala

Arapsko more

Indijski ocean

Brod za stanovanje 1

Mimoilazi nas brod s natpisom *Paris Photo Service* koji prodaje i Kodak filmove. Unatoč sunčanom vremenu planine izgledaju kao da ih je dragi Bog umočio u mlijeko i objesio da se suše. Potom šikara, kako se nazivaju gondole u Kašmiru, donosi živežne namirnice na brod za stanovanje koji su nam preporučili prijatelji, domaći ljudi. Doista, čist je i udoban, u britanskom kolonijalnom stilu, kao i svih osamsto plutajućih pansiona u Srinagaru², s masivnim tamnim namještajem, orijentalnim tepisima, glomaznim naslonjačima, ali uređen za indijske turiste, ne one sa zapada, jer se nalazi u blizini grada, gdje jezero Dal nije šire od rijeke. Obećani doživljaj tišine, prostranstva i planina prekrivenih snijegom koje se zrcale u vodi stoga nije tako grandiozan. Promatram automobile i rikše, višekratne poslovne zgrade od neožbukana betona, brdašce s televizijskom antenom na vrhu. Čini se da je udaljenost od pedeset ili sto metara od ulične buke Indijcima više nego dovoljna. Ja sam pak, suprotno svim očekivanjima, pomalo razočaran, tim više što su večeri na brodu tako hladne da se, da bih pisao, moram zavući u sobu pod pokrivač.

No sve više otkrivam i prednosti situacije u kojoj sam se našao. Brod pripada starosjedilačkoj obitelji od čijih trideset dvoje članova uvijek mogu nabaviti točno ono što mi je u tome trenutku potrebno, čitav spektar mišljenja, zahtjeva i želja koje Srinagar može ponuditi, kao i vozača, promjene rezervacija ili SIM karticu za mobilni telefon. Indijska SIM kartica ne funkcionira iz sigurnosnih razloga. Za kupnju nove *prepaid* kartice potrebno je imati stalno mjesto boravka i dopuštenje vojske. Zato se nećakinja vlasnika broda mora na nekoliko dana odreći svoga mobitela. Ne čini se da mnogo telefonira, u uređaju nema drugih kontakata osim već pohranjenih brojeva raznih usluga: *Astro Tel*, *Dial A Cab*, *Dua* (molitva), *Flori Tel*, *Food Tel*, *Horoscope*, *Info Tel*, *Movie Tel*, *Music Online*, *Odd jobs*, *Ringtones*, *Shop OnLine*, *Travel Tel*, *Weather*. Za jedan grad u ratnom stanju, u kojem navečer ne gori gotovo nijedna

2 Srinagar – najveći grad i ljetna rezidencija indijske savezne države Jammu i Kašmir (op. prev.)

ulična svjetiljka, to su iznenađujuće mogućnosti. Nakon gotovo dvadeset godina Kašmir se već odavno prilagodio izvanrednom stanju.

Podjela Indijskog potkontinenta otvorila je mnoge rane, odnijela milijun života i sedam milijuna ljudi ostavila bez domovine. Kašmir je jedna od tih rana koje nikako da zacijele, upravo Kašmir, čarobni Kašmir, čiji glečeri, jezera i livade nažalost ne oduševljavaju samo pjesnike i putnike. Od četrnaestoga stoljeća ovom dolinom vladaju strani vladari koji su je osvajali, izrabljivali i rado njome trgovali. Povlačenjem Britanaca 1947. godine veći je dio regije, usprkos većinski muslimanskom stanovništvu, pripao Indiji, zapadni dio Pakistanu, a pojas na sjeveroistoku došao je kasnije u kineske ruke. Pred Ujedinjenim narodima Indija se obvezala da će omogućiti referendum kojim bi stanovništvo Kašmira samo odlučilo o svojoj sudbini. Do toga nikada nije došlo, ali su zato s Pakistanom vođena tri rata. Službeni Delhi regiji je ipak osigurao široku autonomiju, no nakon niza očitih prijevara na regionalnim izborima 1989. godine izbio je oružani ustanak koji je dosad života koštao stotinu tisuća ljudi – uz populaciju od pet milijuna. Indija je u regiji postavila oko šesto tisuća svojih vojnika, većinu u dolini Kašmira, površinom tek dvostruko većoj od njemačke savezne zemlje Saarske. Nigdje na čitavome svijetu nema ni približno tako velike koncentracije oružanih snaga. Vojnici su posvuda, u svim gradovima i selima, na regionalnim, sporednim i glavnim cestama, ulicama i poljskim putevima, čak i u poljima, a naravno i na obalama rijeke preko puta, svakih pedeset metara jedan. Za Indijce to je rat protiv terorizma. Za lokalno stanovništvo to je okupacija.

U gradu

Gubitak signala prekida svaki razgovor u blizini vojnih objekata, tijekom vožnje automobilom to je svake tri minute. Inače, da svuda okolo ne stoje vojnici, danju se ne bi ni primijetilo da je Srinagar u ratu. Je li to uopće još rat? Sama vojska, nesklona umanjivati opasnost, navodi podatak od oko tisuću još preostalih ustanika. Novinari koje susrećem u Srinagaru, čak i oni indijski, procjenjuju da je riječ o možda nekoliko

desetaka boraca, najviše dvjestotinjak ili tristotinjak, uz neodređen broj onih koji danju obavljaju svoj redoviti posao, a noću kreću u sabotaže. Novine u prosjeku jednom tjedno javljaju o nekom okršaju ili napadu, često spriječenu u posljednjem trenutku. Novinske agencije izvještavaju tek ako je mrtvih više od osmero. U tim se vijestima govori o ubijenim ekstremistima, isključivo o ekstremistima, bilo da je riječ o *Reutersu*, *Associated Pressu* ili o *CNN-u*. U vijestima u domaćem tisku upada u oči da velik broj ekstremista sa sobom nosi adresare s uredno popisanim suučesnicima i ljudima iz pozadine. Nekoliko dana kasnije iste novine izvještavaju o nizu uhićenja i o tome kako su snage sigurnosti terorizmu zadale značajan udarac.

Ljudima, bez iznimke svima s kojima sam imao prilike razgovarati, ratovanja je preko glave. *Fed up*³ je izraz koji daleko najčešće čujem. Dobro, *selam*⁴ čujem još češće ili pak *ve alejkumus selam*, kad god ja iznenadim ljude tim muslimanskim pozdravom. „Mir s vama“ u Kašmiru ima poseban prizvuk. S vremenom na mene djeluje poput zaklinjanja, a to je više od pukog umišljanja, naime to je spoznaja da će i ovaj sugovornik za trenutak naglasiti da mu je stvarno već dosta rata, da je *fed up* noćnih pretresa, kontrole osobnih dokumenata, uličnih prepreka, naročito *fed up* samovolje ovih stranih vojnika, koji i izgledaju strano, tamnije su kože, stranoga jezika, strane religije, strane prehrane, stranih običaja, a svojim napunjenim automatskim puškama, po svemu sudeći, nadziru čak i kokošinjce. Čak ni na sveučilištu, do prije nekoliko godina srcu pokreta za neovisnost, ne susrećem nikoga tko bi još bio spreman za borbu: *fed up*. – Svi podupiru zahtjev za samoodređenje – naglašava jedna profesorica anglistike, stara otprilike kao i indijska država, dakle u mirovini – ali što će biti dan poslije? – pita svoje studente. – To bi se moralo znati prije... A nitko mi od vas to nije komentirao. Hoće li intervenirati druge sile, susjedi, Kina, Sjedinjene Američke Države? Hoćemo li postati Afganistan? Što će biti s vjernicima drugih religija, što će biti sa ženama? Ona ne vidi mogućnost da Kašmir postane sekularan. Dovoljan je pogled na moguće vođe slobodnoga Kašmira: islamisti. Stu-

3 *fed up* – engl., ‘zasićen nečim’, ‘umoran od’ (op. prev.)

4 *selam*, još i *es-selamu ‘alejkum* – arapski pozdrav koji koriste muslimani širom svijeta, u značenju ‘mir (s) vama’ (op. prev.)

denti šute. Nekolicina ih je pokrenula časopis koji je uglavnom posvećen problemima na kampusu. – Na to se sveo čitav otpor – kaže jedan od urednika – na tih par uvezanih stranica iz kopirnog stroja. – Ispit je važniji. Samo vodite računa da se ne petljate u politiku – upozoravaju roditelji, od kojih su se mnogi i sami borili za *azadi*, kako je 1989. godine i u Kašmiru glasila čarobna riječ – za slobodu.

Ipak, 2002. godine održani su regionalni izbori, navodno nenamješteni. Koalicija u Srinagaru pokušava obuzdati kršenje ljudskih prava nad lokalnim stanovništvom i zahtijeva povratak indijske vojske u vojarnje. Vojska se već povukla iz stare gradske jezgre i njenih uskih uličica. Toliko sam iznenađen što ne vidim uniforme da ih tražim pogledom. Tu i tamo primjećujem pokojeg vojnika. S automatskom puškom na leđima naoko bezbrižno šecu, čak i kupuju, cjenkaju se. S druge strane, čini se da indijski turisti zaziru od staroga dijela grada, koji je sa svojim kućama od kamena i drveta tako pitoreskan da samo čekaš da odnekud izroni grupa Japanaca, Njemica u sariju ili Amerikanac u kratkim hlačama. Čajane, trgovi, mjesta dokolice od početka rata prestali su biti dio kulture Kašmira. Sada su to džamije, tako dobro posjećene kako ih poznajem samo iz ratnih sukoba.

Brod za stanovanje 2

Da, Indijci su se vratili, prepoznaje ih se po odjeći, fotoaparatom, po tamnijoj puti. I na mojem se brodu smjestila jedna indijska obitelj, inženjer iz Kolkate sa ženom, sestrom i dvoje djece. Inženjer i ja ustanovili smo da smo rođeni gotovo na isti dan. Hej, pa tome moramo nazdraviti, zaključuje on žaleći što se na brodovima više ne toči alkohol. Njegovi su stavovi jednako umjereni kao oni naših domaćina, dakle nepomirljivi. Kašmir je za inženjera sastavni dio Indije, *an integral part*, naglašava, *of course*, sastavni dio, naravno. Ne, u školskim udžbenicima ne stoji ništa o obećanju osnivača indijske države da će se održati referendum. Dakle, ni vojnici o tome ne znaju ništa? Ne, oni ne, trebalo bi studirati povijest ili se njome baviti iz drugih razloga da bi se shvatio sav apsurd situacije u kojoj se nalazi Kašmir. Indija u Kašmir upumpava golema sredstva. U

Kolkati kilogram rajčica stoji dvostruko više nego u Srinagaru. Stanovnici Kašmira žele mir, svaki narod želi mir, ali terorizam... kada samo ne bi bilo terorizma. Današnji dan indijska obitelj provodi u Gulmargu, izletištu na visini od tri tisuće metara. Do navečer. Da, do danas navečer.

Domaćin broda za stanovanje, obrazovan, čak i navečer glatko obrijan muškarac od svojih pedesetak godina, pokretom glave pokazuje na još jednu građevinu na obali, nekadašnji hotel koji je indijska vojska konfiscirala i pretvorila u vojarnu. Prije nekoliko dana tamo je ubijeno dvoje mladih ljudi, prema službenim izvorima, dvojica bombaša samoubojica koji su htjeli na silu prodrijeti u vojarnu. Domaćin pripovijeda kako je vojska mladiće odvela u Srinagar i ovdje ih pogubila. Ni jedan vlasnik broda ili lokalni policajac nije čuo za navodni prepad. Na novinskim fotografijama koje mi domaćin pokazuje lica su toliko izobličena da se ne može sa sigurnošću zaključiti radi li se o osobama iz Kašmira ili pak strancima, kako tvrdi vojska. To u svakom slučaju nisu bombaši samoubojice nego zarobljenici, uvjeren je naš domaćin. Vlada u Kašmiru navodno vrši pritisak na vojsku da se povuče iz hotela i smanji svoju prisutnost u gradu. Vojska pak iznosi svoje dokaze o tome da je terorizam još uvijek prijetnja za sigurnost države.

Između gostiju i domaćina predstavljam gotovo neku vrstu posrednika, pokušavam potaknuti razumijevanje malo za jedne, malo za druge. Iako među njima nema neprijateljskih tonova, sami nemaju puno više tema za razgovor od najava vremena obroka i uputa o tome gdje se nalazi daljinski upravljač: jedni gospodari, ali ne kao Indijci prema Kašmircima, nego kao gosti prema radnicima, dovoljno neopterećeni predrasudama da svoje praznike mogu provesti kod ustanika; drugi kao sluge koji se vesele da još netko uopće želi spavati na njihovim brodovima.

Političari 1 - 4

Kašmirski političari, oni koji nisu otišli u ilegalu, žive u vlastitoj gradskoj četvrti, fizičkim preprekama odijeljeni od pučanstva. Da bi se došlo do vila u koje ih je smjestila indijska država, valja proći više kontrolnih točaka. Čini se da je najprominentnijima među njima dodijeljena čitava

satnija vojske, koja se pak utaborila na privatnim zelenim površinama, s vrtnim kućicama pretvorenim u vojarnje, ostavama prenamijenjenim u kuhinje, kućepazitelj je stan pak pripao časniku. Dok vile izvana djeluju uređene s puno stila, iznutra izgledaju poput namještenih unajmljenih stanova. Za obične ljude političari su nesumnjivo zasebna kasta ljudi čiju odanost indijska država bogato plaća. U samim vilama drugačiji dojam. Tu djeluju izgubljeni usred sveg tog namještaja koji im ne pripada, pred prozorom im stoje vojnici, vlastiti grad mjesto je na koje gotovo nikada ne zalaze, a ako već moraju, onda samo u prolazu, u koloni teško naoružanih vozila.

Naročito kod jednog političara, Jusofa Tarigamija, čelnika Komunističke partije Kašmira, koja tolerira vladajuću koaliciju, razabirem osjećaj nelagode. Sjedi na sofi, kao i njegov gost, taj melankolični muškarac u pedesetim godinama koji bi svojim razdjeljkom na strani i malo predugom crnom kosom lako prošao kao kriminalistički inspektor u nekom talijanskom igranom filmu. – Nemam izbora – kaže on. Prije dvije godine jedva je izbjegao atentat, a to čak nije bio ni prvi put.

O državi koja štiti njihove živote političari nemaju puno dobrih riječi. U vilama čujem iste priče o samovoljnim uhićenjima, konstantnim poniženjima, otuđenju Indije. Nasilje jenjava, drži Tarigami, ali ne zato što su se stanovnici Kašmira pomirili s okupacijom, nego iz čiste iscrpljenosti. Osobno, oružani je ustanak otpočetak smatrao pogreškom i donio je odluku da bitku vodi unutar institucija. To da živi u ovoj vili, pa i zatočen, to je upravo posljedica toga što je ostao u sustavu. I on zahtijeva samoodređenje, ali ukazuje i na to da ova savezna država ne obuhvaća samo Kašmirsku dolinu s njezinim većinski muslimanskim stanovništvom nego i grad Jammu, gdje većinom žive hinduisti, ali i Ladakh s brojnim budistima. – Što bi se s njima dogodilo kad bi Kašmir pripao Pakistanu? – pita me Tarigami, baš kao što je dan ranije profesorica na anglistici pitala svoje studente. – Neovisnost dobro zvuči, no sekularna, multikulturalna država potpuno je nerealističan scenarij kad se u obzir uzmu tri diva iz susjedstva – Indija, Pakistan i Kina – od kojih se ni jedan ne bi odrekao svoga dijela Kašmira. Nema savršenog rješenja – uzdiše Tarigami – za stvaranje u velikoj mjeri autonomnog Kašmira koji nije formalno neovisan, ali ima otvorene granice prema pakistanskome dijelu i regionalnu

samoupravu u trima provincijama, Jammuu, Kašmiru i Ladakhu. Upravo su to još 2003. godine predlagali i indijski premijer Atal Bihari Vajpayee i pakistanski predsjednik Pervez Mušaraf. U tome je pravcu razmišljao i Vajpayeeov nasljednik Mahmohan Singh, koji je 2005. godine izjavio: – Granice ne treba ukinuti, ali im treba ukinuti važnost.

– Sve što možemo jest vršiti pritisak mirnim metodama da bi Indija i Pakistan konačno učinili ono u čemu su već odavno suglasni – objašnjava Tarigami. – Moramo pridobiti indijsku i pakistansku javnost na svoju stranu. Moramo pokazati – mir je moguć!

U paradokse Srinagara spada i to da je lakše dogovoriti susret s vođama otpora nego s vladajućim političarima, a naročito predstavnicima vojske. Jednostavno pozvonite, a vrata skromnog, ali zato vlastitog doma ponekad će otvoriti sâm vođa. No ono što još više zbunjuje jest da članovi otpora u načelu zahtijevaju isto što i vladajući političari: autonomiju, otvorene granice, povlačenje vojske. Isti nacrt rješenja predlaže i hodžatoleslam Abas Ansari.

Kao vođa šijitske manjine, taj je duhovnik jedan od govornika Konferencije Hurijet, krovne organizacije različitih pobunjeničkih skupina. Kad je profesorica anglistike jučer upozoravala na islamiste, mislila je i na političare poput njega. On nas pak uvjerava da odbacuje teokraciju. Sjedeći po turski, petâ privučenih sve do zdjelične kosti, prepredena smiješka ispod bijeloga turbana, bez prekida maše rukama kao da upravo počinje nešto napeto, igra ili partija, puč ili revolucija. Možda zato što razgovor vodimo na perzijskom, iznenađujuće otvoreno opisuje trzavice unutar samoga otpora. – Svi znaju da je oružana borba završena – kaže. – Valja početi pregovarati da bi se izašlo, ako već ne na iduću izbore, onda na one nakon njih. – Ekstremisti uopće nisu tako ekstremni – objašnjava – nego samo uvrijeđeni što ih nitko nije zvao za stol. Postavi ih za ministre i imaš ih na svojoj strani.

– Ljudi kažu da su ih njihovi vođe prodali – napomenem i dodam – svi vođe.

– Ljudi imaju pravo – odgovara Ansari.

– To znači da ste ih i vi prodali.

– Da.

– Priča se da su vođe otpora primili novac od objiju strana.

– Tako je. Mi, vođe Kašmira, svi smo skupa podbacili.

– I vi? – pitam.

Duhovnik gleda u strop kao da odgovor prepušta Bogu.

Dok u Palestini i Izraelu samo tanka većina zna što donosi mir, u ovome sukobu to znaju sve strane, ljudi, političari, vojnici, međunarodna javnost – ali već se godinama ne događa ništa, nema novih pregovora, mirovnih konferencija, a od sklapanja najnovijeg indijsko-američkog saveza nema više ni međunarodnog pritiska na Delhi i Islamabad. Drugačije je to izgledalo devedesetih godina, kad je tadašnji američki predsjednik Bill Clinton zbog atomskih bombi koje posjeduju i Indija i Pakistan Kašmir opisao kao najopasniji svjetski sukob. Danas je Indija u vanjskopolitičkom smislu i suviše jaka da bi pristala na kompromis, a pakistanska vlada u unutarnjopolitičkom smislu preslaba da bi ga smjela zatražiti. Tako se mir zasad svodi na autobus koji jedanput tjedno prometuje između indijskoga i pakistanskoga dijela Kašmira.

Konačno se susrećem i s jednim vođom koji ne odustaje od oružane borbe i islamske države kao krajnjeg cilja. Slučaj ili ne – Sejid Gejlani daleko je najkarizmatičniji političar u Kašmiru, stariji, elegantni muškarac snježnobijele brade, obrijanih obraza i tankih brkova. Četvrtasta suknena kapa još mu više sužava lice. Umorne oči, tih glas, dobar engleski, jasna artikulacija. Dva dana ranije nasilno su ga spriječili u tome da održi molitvu petkom – ali ne vojska, nego Kašmirci, točnije rečeno, pristaše protivničke pobunjeničke skupine, koja se udaljila od zahtjeva za referendum. Možda zato što se još uvijek osjeća osramoćeno, mene, izvjestitelja koji ga je ipak pitao za mišljenje, grli nešto duže nego što je uobičajeno, i u tišini. Kad mu se učini da se smrzavam, sâm odlazi u pokrajnju sobu i donosi i meni i sebi po jednu debelu vunenu deku iako je za to mogao zvati i poslugu. Tako zabundani, sjedimo sučelice jedan drugom.

U potpunosti razumijem stav Sejida Gejlanija, njegovu želju za samoodređenjem koju potkrepljuje kvalitetno, smireno i odlučno. Iscrpno opisuje stravične zločine indijske vojske, posebice silovanja – dvanaestogodišnje djevojčice pred majkom pa majke pred djevojčicom i tako dalje. Problem je što nažalost ništa ne preuveličava, no ne spominje da je broj napada, po svemu sudeći, u padu. Izvješća o odgovornosti usta-

nika za zlostavljanja i ubojstva odbacuje kao indijsku propagandu. S obzirom na to koliko poznajem Pakistan, njegovo zagovaranje pripojenja Kašmira Pakistanu, ako mi dopustite, ne smatram dobrom idejom, ali to ne izgovaram direktno. Gejlani zrači takvom uzvišenošću da kao mlađi nerado otvoreno proturječim. – Sami Pakistanci odustali su od zahtjeva za referendumom – konačno primjećujem. – Kao da Pakistance itko išta pita – odbacuje Gejlani moju primjedbu. – Nisu Pakistanci odustali od referenduma, nego Pervez Mušaraf. Pakistan je izdan još jedan put.

Izdajnica? Na pitanje mogu li je opisati kao Indijku, Mehbuba Mufti bez oklijevanja odgovara: – Da, naravno, ja jesam Indijka. Ja sam Kašmirka i Indijka. Kad bi prethodnih godina neka zapadna TV ekipa uopće i zalutala u Kašmir, Mehbubu Mufti voljeli su prikazivali kao utjelovljenje nade: žena srednjih godina, razvedena, predsjednica demokratske Narodne stranke koja svoje sunarodnjake zaklinje da odbace oružje, a istodobno diže glas protiv zločina indijske vojske. Muslimanska Ivana Orleanska diplomacije, religiozna i feministkinja. Na posljednjim izborima uspjela je uvjeriti mnoge Kašmirce da iziđu na izbore, a svoju je stranku bez priprema dovela u vladajuću koaliciju. Dolazim ju posjetiti u njenoj vili i shvaćam da je više političarka nego što mi se to činilo iz priča, s odgovorima koji kao da su već pripremljeni, ne zato što djeluju nevjerođostojno, nego zato što ne uspijevam postaviti pitanje na koje već ranije nije dala opsežan odgovor. Vijest da razmišlja o napuštanju koalicije jer regionalna vlada ne vrši dovoljan pritisak na vojsku i vladajuće u Delhiju, kako kasnije saznajem, tek je od lokalne važnosti. – Zar nije čudno – aludira Mehbuba Mufti na takozvane *faked encounters*, fingirane sukobe – da uvijek dođe do terorističkog napada baš onda kad apeli za povlačenje vojske postanu glasniji.

U svome *Ambassadoru* – indijskoj limuzini poznatoj iz filmova Agathe Christie – i uz pratnju od četrnaest vojnih vozila idući me dan vozi u obilazak sela svoga izbornog okruga. Ako je jučer i izjavila da je kašmirska policija već odavno sposobna skrbiti o unutrašnjoj sigurnosti, danas priznaje da se ne bi mogla odreći indijskih vojnika koji je čuvaju. Ruta obilaska, a naročito spontana skretanja s puta i pauze noćna su mora za njezine tjelohranitelje kojima se frustracija i napetost iščitavaju na licu. Je li možda riječ o predstavi za strane izvjestitelje?

Izbore je dobila time što je ovdje financirala iskapanje bunara, tamo je uložila u gradnju ograde groblja, zato što sluša žalopojke o uhićenju sina, zlostavljanju oca, zato što zapisuje imena, obećava da će se pobrinuti za sve. Kad bi svi predstavnici establišmenta izbornu kampanju vodili na poljskim cestama, zemlja bi imala pokoji bunar više i pokojeg krvnika manje, prolazi mi kroz glavu. Ljudi koji stoje uz cestu i putove reagiraju pozitivno na prolazak vladine limuzine.

– Što nam je uopće donio cijeli taj ustanak? – pita Mehbuba Mufti i pokazuje znakove uzbuđenja: danas bismo bili sretniji kad bismo opet imali autonomiju kakvu smo imali prije ustanka.

Kašmir ne samo da podučava koliko daleko mogu ići demokracije. Možda još više plaši koliko bi daleko išle kad bi konačno riješile izvanredno stanje. Jedan vojnik na desetoro stanovnika i sirova brutalnost – to je dovoljno da se slomi i najbuntovnije stanovništvo. Kad sam izišao na pola puta da bih se sa svojim vozačem vratio u Srinagar, Mehbuba Mufti upućuje me do obližnjega svetišta, groba jednog mistika.

– Da se tamo pomolim za vas? – pitam.

– Ne, pomolite se za Kašmir.

Noću

Kako grad danju djeluje posve normalno, potrajalo je nekoliko dana dok nisam shvatio zašto se nitko sa mnom ne želi dogovoriti za večernji susret. Onaj tko posjeduje automobil, može voziti pustim, neosvijetljenim ulicama, može posjetiti poznanika ili otići u neki od otmjenijih restorana koji su pak otvoreni do devet ili najkasnije pola deset navečer. Vjerojatno bi čovjek nakon toga vremena još mogao pronaći i kakav bar, pogotovo oni dovoljno bogati koji mogu platiti skupa pića. Ali nakon osam sati više se ne može dobiti taksi, a nakon devet sati čak niti rikšu. Ni Faroka, moga osobnog vozača, koji me tetoši kao da sam njegov državni gost, ne da se nagovoriti, pa ni za dvostruku cijenu vožnje. Ako bi uopće pristao, to bih ga morao moliti kao uslugu, a tada ne bi prihvatio nikakav novac. Jednom me Farok ostavio u gradu u sedam sati jer sam išao nekome u posjet. – Već će me oni odvesti do moga broda – umi-

rujem ga. Domaćinima kazujem kako me vani čeka moj vozač, da me ne bi oni vozili. Uvijek se može naći kakva rikša, kažem samome sebi. Nakon dva sata lutanja gradom ispunjen sam jezom, kao da se nalazim u minskom polju. Čak više nigdje nema ni vojnika, ni na kontrolnim točkama. – U ovo vrijeme u gradu su još samo duhovi – nervozno kaže brodar koji čeka na mostiću da bi me prebacio na brod. Osim jakne i pulovera tamo se grijem i uz slatki čaj od jasmina koji domaćin broda svaku večer prije odlaska na počinak donosi u termos-boci.

Brod za stanovanje 3

Sudeći prema buci od koje dugo nisam mogao zaspati, sinoć je na brod stigla još jedna indijska obitelj, u sličnom sastavu kao obitelj inženjera iz Kolkate: muškarac, žena, plačljiva premorena djeca, možda i samo jedno dijete. Muškarac koji je upravo izašao na palubu ranije mi se obratio na hindiju i ostao zaprepašten što nisam član osoblja. Ne znam je li zato što ne govori engleski ili jednostavno ne želi razgovarati sa mnom. Zato me upravo pozdravila inženjerova supruga. Obično indijske žene srednjeg sloja nisu sklone odmah od prvog dana reagirati na pozdrave svojih muških susjeda. Možda mi je, kad me prvi put vidjela kako za večerom sjedim sâm pred piletinom s rajčicama, kimnula iz suosjećanja – očito ovdje osamljeni mogu biti samo sveti ljudi – čak se i nasmiješila, jutros isto tako i starija kći, koja je viša od mene, punašna i djeluje kao da joj je sedamnaest, što jednoj trinaestogodišnjakinji baš i ne olakšava život. Po povratku na brod, i prije nego što dođe u sobu, odmah pali televizor, obično kvizove. Sinoć sam, smrzavajući se u svojoj idili, na kanalu Dal jednim okom pratio televizijsku seriju o mladcu koji se uzalud trudi oko neke ljepotice, a danas slijedi nastavak.

Svetište

Vozimo se do Sokura na zapadu Kašmira, odakle je Ahad Baba, jedan od najvećih i najcjenjenijih kašmirskih svetih ljudi kojega želim posjetiti,

netom prije otputovao u Srinagar. Doživio je nadahnuće, objašnjavaju mi sliježući ramenima, kao da bi Ahadu Babi sutradan mogla pasti na pamet ideja da odleti u New York. Farok, vozač, predlaže da me odveze do svetišta srednjovjekovnog mistika Babe Šukura Dina, da nismo baš uzalud vozili dva sata. To što islamisti ipak nisu zavladaali ovim područjem, nije samo rezultat premoći i okrutnosti indijske vojske nego i čvrste povezanosti većine Kašmiraca s tradicionalnim mističnim vjerovanjima. Za razliku od Afganistana, Irana i nekih dijelova Palestine, u Kašmiru je sufizam prevladao novu ideologiju.

Svetište se nalazi na izdvojenom brdu koje se kao istureni dio Himalaje nadvija nad jezero Vular, najviše jezero južne Azije. Na vrhu brda stapa se sve ono što čini kulturu i čar Kašmira, moćan doživljaj prirode i religije – ispod svetišta golema vodena površina poput zeleno-plavog ulja na platnu, u dolini bogate livade i šume, oko njih ledenjaci, a iz svetišta dopire pjesma dirljivo tužnog zbora.

Slijedim ostale vjernike i najprije ulazim u malenu džamiju, nedaleko od samoga svetišta. Kad po završetku molitve izađem, zbor više ne pjeva. Ulazim u svetište, iznenađen što u njemu nema skupine koja je ranije pjevala. Tu je jedino mladić koji tiho pjevuši napjeve iz divana⁵ ili molitvenika. U neukrašenoj dvorani nailazim prvenstveno na mlade ljude, mladiće s modernim frizurama, djevojke u šarenim sarijima i glava pokrivenih maramom, svatko za sebe udubljen u molitvu, čak i djeca i nekolicina staraca, u različitim položajima, neki stojeći, neki sjedeći, neki čučeci, dvoje u ritualnoj molitvi. Čuju se i drugi glasovi, miješaju se s molitvenim pjevanjem posvuda u prostoriji. Najednom se opet pojavljuje i zbor.

Brod za stanovanje 4

Čak i za istočnjačke prilike iznimna srdačnost svih Kašmiraca s kojima sam imao bliske susrete odskače od odbojnih, u svakom slučaju sum-

5 divan – zbirka pjesama nekog pjesnika u orijentalnim književnostima, pisana prema određenim zakonitostima; pojam „divanska književnost“ nastaje s Osmanskim Carstvom, a označava ponajprije pjesničko ostvarenje nastalo pod utjecajem islamske kulture (op. prev.)

njičavih pogleda koji me šibaju na ulici. Smatraju li me Indijcem? Ni u džamijama pogledi nisu dobronamjerniji, možda zato što je najveći strah od prebjega. – Kašmirci se međusobno prepoznaju gdje god se sretnu – kaže mi domaćin broda dok mi jutros nosi čaj od jasmina – bili hinduisti ili muslimani, a kad se sretnu u tuđini, plaču dok se grle.

Zastrašeni prijetnjama, paleži i stotinama ubojstava koje su nad njima počinili islamski ekstremisti, sve više monopolizirajući ono što je izvorno bio nacionalni ustanak, tijekom devedesetih godina gotovo su svi panditi, kako se nazivaju kašmirski hinduisti, napustili Kašmirsku dolinu, otprilike šesto tisuća ljudi. Inženjer iz Kolkate smatra da pandite u bijeg nisu nagnale pojedinačne fanatične skupine nego mase. Domaćin broda pak uvjerava da je indijska vojska nekolicini terorista dala izričito dopuštenje da zastraše pandite kako bi se muslimane moglo prikazati kao barbare. Ono što domaćin zatim kazuje, inženjer ne može osporiti:

– U osamnaest godina nismo samo izgubili stotinu tisuća života, uništili gospodarstvo i odgojili generaciju koja ne zna ni za što drugo osim za rat. Izgubili smo i svoj ugled, svoje dostojanstvo. Svijet nas smatra talibanima.

– Nije baš sasvim tako – kažem prešutjevši razlog: svijet uopće nije briga za Kašmir i samo se još u magli sjeća dekapitacije jednoga zapadnog turista.

– Onda kotiramo samo malo bolje od talibana – odvrća domaćin.

Kada bi došlo do napada, često bi prespavao kod svojih prijatelja hinduista kako bi ih zaštitio, i nije bio jedini, priča. Sada bi ih telefonski želio nagovoriti na povratak. – Panditi su u pravilu bolje obrazovani – kazuje domaćin – Kašmirci ih trebaju, prvenstveno u školama u kojima sada nedostaje učitelja. Inženjer smatra da je protjerivanje Kašmiraca ostalo u prihvatljivim granicama, ali ukazuje i na to da se još ni jedan muslimanski vođa nije javno ispričao za progone.

– To je istina – odgovara domaćin broda na zamjerku koju i sâm prihvaćam – ali kraj šesto tisuća indijskih vojnika koju su nam polomili sve kosti možda je previše očekivati da ćemo se javno ispričati i održati demonstracije za povratak pandita.

Na sve upite o okrutnosti vojske, koju nipošto ne osporava, inženjer iz Kolkate svaki puta ukazuje na progon pandita. Istodobno uvjerava da zapravo ne postoji mržnja između hinduista i muslimana, Indijaca i Kašmiraca, i pita kakva je situacija na Bliskome istoku. Odgovaram kako jedan Izraelac bez daljnega ne bi mogao sâm prošetati kroz Hebron, kao ni Palestinac kroz neko izraelsko naselje. A u Njemačkoj? Inženjer je naravno upoznat s izvješćima o prelaćivanju stranaca, među njima i Indijaca. – I u Njemačkoj postoje mjesta koje bi osoba tamnije boje kože trebala izbjegavati – kažem. – To je u Kašmiru nezamislivo – čudi se inženjer. – U Kašmiru se svaki Indijac može bez ikakvih problema kretati kamo želi, bez straha za vlastitu sigurnost. On osobno još nigdje nije bio ovako ljubazno prihvaćen.

Domaćin broda daje mi da pročitam putopis jednog Engleza iz 19. stoljeća, koji opisuje kako su panditi izrabljivali muslimane, uz apel britanskoj kolonijalnoj upravi da konačno intervenira: „*Everywhere the people are in the most abject condition.*“⁶ Očito nije samo nekolicina militantnih skupina onu azijsku filozofiju „svi smo mi braća“ interpretirala više u Kainovu duhu.

Na selu

U zraku hrama Matina Suriyata osjeća se mir, istinski mir: Sikhi uz zid hrama igraju kriket, muslimanski starješine istežu se na livadi, par starijih pandita nudi mi stolac. Ni indijska vlada niti lokalne vlasti ne čine ništa da bi prognanike vratili ili ih barem obeštetili, žale se, ali tipično azijski ne daju na svoje muslimanske susjede. Od dvojice ubijenih u selu jedan je i sâm bio musliman, kažu panditi, čuvar hrama koga su strani borci zamijenili za hinduista. Vidim dvije žene koje se zabavljaju umaćući ruke u velik zdenac s vodom, mlađa je nestvarno lijepa, baš kao iz bajke. U sekundi se zaljubljujem, ona ili smrt, pitam ih stanuju li ovdje – da – i kako sada žive – dobro. Zvuče iskreno i bude mi drago što sam

6 Ljudi su posvuda u krajnje bijednom stanju. (Op. prev.)

u Kašmiru upoznao i mlađe pandite dok se ne ispostavi da su žene muslimanke. Za fotografiranje ljepotica na glavu nažalost stavlja maramu, kao da se upravo okupala u zdencu iz bajke. Od pet stotina hinduističkih obitelji koje su nekad ovdje živjele, ostalo ih je trinaest, među njima gotovo isključivo stariji ljudi. Okolo hrama same izgorjele, napuštene kuće, na rijeci prodajni štandovi za izletnike. Boje slastica, boje šuma u jesen, boje polja i livada, boje sarija – ne mora se puno razmišljati o tonovima. Ne mora se dugo promatrati da bi se ustanovilo koji ton žene izbjegavaju – samo sivi. Inače nose sve postojeće osnovne i složene boje u svim zamislivim kombinacijama; osim njih ponekad i crnu ili bijelu, ali uza svu tu raznolikost uvijek skladno, kao po nekom automatizmu.

Vozim se dalje na istok, kroz sela s uskim uličicama i kamenim kućama koja više podsjećaju na Švicarsku nego na južnu Aziju. Ekstremnog siromaštva, u Indiji inače sveprisutnog, u Kašmiru, čini se, nema. Obitelji posjeduju zemlju. Zahvaljujući svojoj autonomiji, Kašmir je jedina indijska savezna država koja je po proglašenju neovisnosti mogla provesti poljoprivrednu reformu. Tomu valja pribrojiti i novčana sredstva koja su Indija i Pakistan tijekom rata pumpali u Kašmir kako bi ili osnažili vođe otpora ili ih kupili. U novim vilama sjede stari gospodari rata.

U izbornom okrugu Mehbube Mufti, kroz koji sam prekjučer prolazio u državnoj limuzini, susrećem ljude koji nikad ne bi mahnuli. Vodim razgovor s voditeljem poslovnice jedne banke koji psuje Indijce jer nadziru njegovu banku i mašta o islamskom carstvu, pored njega stoji njegova zaposlenica nepokrivene kose i koluta očima. Borba još dugo neće završiti, sada je neoružana, ali nipošto je se ne može dobiti na izborima koje organiziraju Indijci. Naposljetku bi se voditelj poslovnice zadovoljio istim onim čime bi bila zadovoljna i profesorica anglistike, komunist Tarigami, pobunjeničke skupine i sve stranke, i to ne samo u Kašmiru nego i u Pakistanu i Indiji: autonomijom i otvorenim granicama. To sam već uočio na mnogim putovanjima: sukobi koji se čine tako beznadno složenima, kao onaj između Izraela i Palestine ili onaj u Afganistanu, spadaju u iznimke. Većina sukoba, recimo onaj u Aceh⁷, u Čečeniji, pa i u Kašmiru, rješiva je, spremnost na kompromis već odavno postoji –

7 Aceh – pokrajina s posebnim statusom u Indoneziji, na otoku Sumatra (op. prev.)

samo da netko još pokaže interes i izvrši pritisak na aktere, baš kao što se nakon cunamija stvarno i dogodilo u Aceh, kad su unutar nekoliko mjeseci mirovni pregovori ne samo započeli nego i privedeni kraju.

Samir i Riaz, obojica fakultetski obrazovani, srednjih tridesetih godina, očevi, jedan informatičar, drugi službenik, pokazuju mi svoj gradić u kojemu nema zida kuće bez rupa od gelera. U ovome kraju bilo je središte ustanka. Na rubu jednog nogometnog igrališta sjedamo na travu. Samir je ranije igrao u nogometnoj reprezentaciji Kašmira za mlade od 19 godina. Što sve indijska vojska nije radila – pretresi, strijeljanja, silovanja, uvijek iste priče. Svatko ovdje ima sestru, oca, sina, nekoga koga je snašla neka takva tragedija. Samir mi pokazuje svoje ožiljke. Ali istina je, priča, sada se Indijci trude opet zadobiti povjerenje stanovništva, čak i vojska. Vlada je pokrenula nekoliko razvojnih programa, otvorila socijalne ustanove, uložila nešto novca u škole.

– Ali tko je izgubio trojicu sinova od metka, Indijcima više nikad neće vjerovati – misli Samir.

Njega nada u slobodu nije napustila, ali na koncu valja i živjeti, prehranjivati djecu. Dok su se početkom devedesetih svi mladi ljudi iz grada pridružili otporu, danas ih je možda još samo pet posto. Njegov prijatelj Riaz i tu brojku smatra pretjeranom:

– Ovdje svi ljudi samo žele mir.

– Možda će narednoj generaciji poći za rukom izboriti se za slobodu – nada se Samir, ali Riaz ga pita:

– Zar svoga sina želiš gledati kako se bori?

U sumrak me Samir vodi u svoje selo, nekad utvrdu islamista. Posjećujemo seoskog starješinu, starca sa suknenom kapom i gustom sijedom bradom, obraza i brkova obrijanih kao u istočnofrizijskog ribara, dragog poput Djeda Božićnjaka, koji jedini ovoga dugog dana zagovara oružani otpor. Priželjkuje kalifat i demokraciju, slično kao u Saudijskoj Arabiji.

– Ali u Saudijskoj Arabiji nema kalifata, a kamoli demokracije – primjećujem.

– Pa da, ne baš točno kao u Saudijskoj Arabiji, ali slično.

Njegova slika islama za žene predviđa burku, koju u njegovu selu ne nosi nijedna žena, ne nose čak ni maramu, pa ni žene u njegovoj kući,

koje me, za razliku od mojih indijskih susjeda na brodu, pozdravljaju prijateljskim osmijehom.

Brod za stanovanje 5

Dvije žene pored mene brbljaju i brbljaju. Prijelaz k uzimanju zraka zamišljam si u njihovu slučaju kao trčanje štafete, kao da uvijek jedna priča. U svakom slučaju, između rečenica nemaju vremena za disanje. Nisu glasne, ali nisu ni blagozvučne kao vodopad. O čemu samo pričaju? psujem u mislima: što su danas već doživjele, izlet s djecom i šutljivim mužem do jednog od mogulskih vrtova⁸, vožnja šikarom. Što sve ne bih dao za pet minuta simultanog prijevoda.

Majka

Dana 18. kolovoza 1990. Džaved Ahmad Ahangir, učenik desetoga razreda, prespavao je kod svoga rođaka u gradu, zajedno su učili za školski ispit. Oko tri sata ujutro vojnici su počeli lupati na vrata i vikati: – Džaved, ima li ovdje neki Džaved? Stric je otvorio prozor i Džaved je provirio van: – Ja sam Džaved. Vojnici su ga izvukli kroz prozor van i počeli ga udarati. Uzalud se obitelj zaklinjala da dječak nema nikakve veze s militantnim otporom, da je ionako puno premlad i da ga čekaju ispitivanja u školi. Kasnije se ispostavilo da je u susjednoj kući živio militant po imenu Džaved Ahmad Bat. Parvina Ahangir nikad više nije vidjela svoga sina.

Sa svojim suprugom, jednostavnim seljakom, obilazila je sve, od vojarnje do stražarnice, od stražarnice do lokalne uprave, od lokalne uprave do ministarstva. Jednom je zaista i dobila informaciju da je Džaved Ahmad uhićen i da se u tom trenutku nalazi u vojnoj bolnici. Parvina Ahangir raspitivala se o njemu od bolnice do bolnice, bez uspjeha. Go-

8 mogulski vrtovi – dizajn vrtova koji potječe iz Mogulskog Carstva, važan mogulski simbol moći; najčešće ih se opisuje kao indijske vrtove jer su uređeni prema osnovama uređenja pejzaža koje su njegovali drevni hinduisti i budisti (op. prev.)

dine 1994. s drugim je članovima obitelji nestalih sinova osnovala grupu za samopomoć koja danas broji šesto obitelji. To nije neka *fancy* nevladina udruga s računalima i mladim aktivistima koji govore engleski i koji znaju kako privući javnost i novčana sredstva, ponekad samo novčana sredstva. Na obroncima Srinagara, nedaleko od zračne luke, u sobičku od dvanaest četvornih metara, u zapuštenoj kući kričavozelenih zidova oličenih pradavnih dana, osim metalnog radnog stola i nekoliko stolica bez drugog namještaja – tamo sjedi Parvina Ahangir, odande radi, kako kaže, dvadeset četiri sata na dan samo na tome da pronade svoga sina i ostale sinove izgubljene u ratu, ta žena, koliko tužna toliko i odlučna, koja ispod svoje žute marame djeluje starije od svojih četrdeset i pet godina. Jednom im je prilikom ponuđeno milijun rupija, oko osamnaest tisuća eura, ako obustave kampanju, drugom prilikom šesto tisuća plus posao, jednom vojska, drugi put država. Neke obitelji ponudu su i prihvatile.

Primjećuje li Parvina Ahangir razliku između ove i bivših vlasti u Srinagaru? Ne. Ili ipak: nova je koalicija donijela odluku da će se provesti DNK vještačenje ukoliko budu pronađeni dijelovi tijela. Neke je mrtve bilo moguće identificirati na taj način. Ona vjeruje u Boga, vjeruje da se njezin sin neće vratiti kao leš. Tvrdnja sadašnjeg predsjednika vlade Kašmira prema kojoj po prvi puta od izbijanja ustanka ove godine nisu zabilježeni slučajevi nestalih osoba mogla bi biti istinita. Vojska više ne želi takve situacije. Po novome tijela odlaže na jednom polju ili duž ceste, u ruci automatska puška.

– Znači, više nema nestalih, samo mrtvih?

– Da, trenutno nemamo novih članova.

Čemu se Parvina Ahangir nada za Kašmir?

– Vojska se mora povući! – odgovara. – Ja nisam politička aktivistica. Ja se ne borim za neovisnost Kašmira. Kad mi se sin vrati kući, to će biti moja sloboda.

Brod za stanovanje 6

Prvi me današnji trgovac koji se popeo na brod ignorira i Indijcima hvali kvalitetu i cijenu svoje kolekcije kožnih jakni, ali uzalud, bez obzira na

to što su jakne dvostruko podstavljene, kako je trgovac više puta naglasio. Čini se da me ubraja u osoblje broda, čak mi ni ne pokušava prodati priču o dvostruko podstavljenim jaknama, nego se samo zahvalio kad sam maknuo noge kako bih mu omogućio da se vrati na svoju gondolu. Sada pored nas opet prolazi *Paris Photo Service*, malo kasnije će sigurno proći i brod sa živežnim namirnicama, a potom i gondolijer koji pita planiram li danas ići na dogovorenu vožnju.

Ahad Baba

Budući da me već očarao pokojni Baba Šukur Din, s još većim očekivanjima nego nekoliko dana ranije u zoru krećem na dvosatnu vožnju do Sokkura kako bih prije leta upoznao još jednoga živućeg svetog čovjeka, koji sada sjedi na tratini, starca neobično svijetle puti, duge kose i okrugloga trbuščića, kao i uvijek gola, i to gola golcata, iza koga se nalazi plavi naslonjač, kao iz Ikee. Jedan pomoćnik preuzima darove hodočasnika, njih nekoliko stotina koji se guraju duž vrtne ograde, pisma, odjevne predmete, fotografije, i tare ih o Ahad Babino bedro, a on okreće glavom, svakih desetak sekundi pljune i već je odavno izgubio dar govora. Odostraga mi netko lagano dodirne rame, odvodi me do niskih drvenih vratašaca kakva bi se mogla naći u nekom od njemačkih vrtova u predgrađu i za mnom ih zatvara. Nisam siguran smijem li se i trebam li se približiti Ahad Babi, i s kakvim gestama, riječima i pogledom, a svjestan sam da me promatraju stotine, ako ne i tisuće pari očiju. Tek što sam krenuo prema Ahad Babi, padne mi na pamet da sam na svetu tratinu zakoračio u cipelama, točnije rečeno, ne padne mi na pamet, nego me gundanje gomile upozori na taj gaf. Ako se vratim i skinem cipele, samo ću privući još više pozornosti, a izuti ih i ostaviti usred te svetosti još manje dolazi u obzir te se stoga uzdam u to da će me spasiti činjenica što sam stranac. Prvo se naklonim stojeći, zatim kleknem korak od Ahad Babe, koji i dalje pljuje, pa se naklonim klečeći, ali kako se još ništa ne događa, odlučim čekati ne osjećajući pritom nikakvu auru, a kamoli blagoslov, baš naprotiv: prikovan pogledima mase

vjernika koja je već negodovala, pred potpuno nagim svecem koji me u potpunosti ignorira, najradije bih da me proguta zemlja. Ali čak se ni to čudo ne ostvaruje.

Najednom me Ahad Baba pogleda svojim neprodornim očima. Što će se sada dogoditi, pitam se, dok mi na nos već slijeće pljuvačka. Na vlastito iznenađenje uopće nisam uvrijeđen, čak štoviše, pljuvačku koja mi se sada cijedi niz usnu prihvaćam kao nešto bogomdano, čak se osjećam i pomalo počašćeno što je taj sveti čovjek na mene uopće obratio pažnju. Kao pritiskom na dugme, napetost popušta, više za leđima ne čujem mrmljanje, pa s pljuvačkom na licu, koja sad curi na košulju, nekoliko minuta ostajem na mjestu i čekam što će se sljedeće dogoditi dok Ahad Baba, isto tako iznenada kao što mi je pljunuo na nos, lice ne razvuče u smiješak. Dvapat se naklonim, jednom na koljenima, jednom stojeći, i u cipelama unatraske izlazim kroz vrtna vrata.

U Kašmiru, daleko od Kašmira

Na povratku me Farok, uz uzdah olakšanja što mi konačno može pokazati neku turističku atrakciju, ostavi kod jednog od mogulskih vrtova koji me opčinio – i više od svetoga čovjeka kojega sam posjetio s toliko očekivanja – među ostalim i zato što nisam puno držao do standardnog programa indijskih turista. A kad ono, uistinu raj na zemlji, raj koji se nađe u svakoj ratnoj reportaži, golema, ne, divovska zeleno-crvena stabla, nevjerovatan red među fontanama i potočićima, cvjetne gredice i vodopadi, ispred nas ljeska se jezero Dal, u pozadini sjajni crni zabatni krovovi i kupole Srinagara, za leđima mi smeđe planine, boje jeseni koje ne blistaju ništa manje od boja sarija. Toliko sam oduševljen da se, unatoč Farokovim upozorenjima da ću propustiti let za Delhi, želim vratiti do broda da bih vožnjom u gondoli još brzo odradio i točku dva standardnoga turističkog programa. Od svih mjesta na zemlji baš ovdje bi trebalo živjeti, shvaćam dok plovim pored stambenih splavi na drugoj obali jezera Dal: u Kašmiru, daleko od Kašmira.

Ako se vratim – kao što sam obećao Faroku, koji će čitav život čuvati papirnatu maramicu kojom sam si u autu obrisao pljuvačku s lica, obe-

IZVANREDNO STANJE

ćao sam mu da ću se vratiti sa ženom i djecom da bismo obišli još mnoge točke turističkog obilaska – ako se, dakle, vratim kao turist, teško će mi pasti ne noćiti opet na stambenom brodu, dok *Paris Photo Service* i brod s namirnicama svako jutro plove pored nas, a domaćin broda uz slatki čaj od jasmína donosi i sve vijesti. Bilo bi lijepo opet susresti i inženjera iz Kolkate i njegovu obitelj.

Navid Kermani
IZVANREDNO STANJE

Nakladnik
Naklada LJEVAK, Zagreb

Za nakladnika
IVANA LJEVAK LEBEDA

Lektor i korektor
BONISLAV KAMENJAŠEVIĆ

Dizajn naslovnice
LUCIJA GUDEK, RAM

Grafička priprema
GRAFIJA

Tisak
FEROPROMS

www.ljevak.hr

